

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

БИБЛИОТЕКА
ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Главни и одговорни уредник
Др Небојша Кузмановић

Уредник
Жељко Радаковић

Технички уредник
Татјана Цавнић

Дизајн корица
Александар Павловић

РАТКО ДМИТРОВИЋ

КУЦАЈ, ЗВОНО НЕ РАДИ

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

Нови Сад, 2025.

КУЦАЈ, ЗВОНО НЕ РАДИ

1.

Жена у раним педесетим годинама, крупних црних очију, елегантна, у хаљини тамно зелене боје, стоји поред прозора, на првом спрату, помакнута у страну, као да се крије и посматра улицу. Доле пролази камион са спуштеном цирадом. Иза њега мотоцикл, који вози човек с аутоматском пушком на грудима. Крећу се споро. Жена је сачекала да камион и мотоцикл нестану из видокруга, окренула се према средини собе, где је, у стилској фотељи, направљеној у радионици „Галец”, тамо при крају Шуфлајевог улице, седела њена пријатељица и сарадница, Иванка.

- „Ја се плашим, страшно се плашим”, рекла је Иванка.

- „Драга, ми никога нисмо повриједиле ни једном рјечју. Али... сваки рат је исти, има побједнике и поражене. Овај који смо преживјеле... видјела си какав је био. Слобода која је ушла у град има своје лице... Тек ћемо га видјети... Ако ти није тешко... скухај нам по једну шољу чаја”.

Те мајске ноћи, 1945. године, Загреб је дрхтао под налетима страха и неизвесности. Из даљине, од северозапада, повремено се чују топовски удари. Улицама, од куће до куће, центром, периферијом, на Горњем граду, на Трешњевци, народ се склањао у таму, иза закључаних врата, послушкујући и реагујући на сваки звук. Кретало се на прстима, шапутало, а највише ћутало. Приче о војсци која је ушла у град изазивале су дрхтавицу и код оних који су рат провели гледајући само како да преживе: како ће протећи ноћ, шта доноси јутро?

Хелга Меснић, модисткиња салона „Хубер”, у малом стану поткровља куће у дну Влашке улице, покрила је своју десетогодишњу ћерку, пољубила је, угасила светло у соби са два кревета и

рекла девојчици да спава. „Ујутро ти за доручак спремам нешто посебно”, то је рекла. Девојчица се насмешила и окренула према зиду. Госпођа Меснић је затворила врата, села за сто у скученој дневној соби, с проширењем за кухињу, па запалила цигарету. На витрини испред ње је стајала уоквирена фотографија загрљеног пара: она и њен супруг, Стјепан. Он је на себи имао униформу домобранских снага фашистичке Независне Државе Хрватске, државе којој је тих дана сломљена кичма. Дан раније изашао је из стана и са осталом војском, у хаосу, надмећући се са хиљадама цивила, у трци према аустријској граници, напустио град. Негде у близини, група ослободилаца, раштимованих мушких и женских гласова, певала је: „Ој, Мосоре, Мосоре”. Хелга је и даље гледала слику на витрини, а онда се подигла, узела је, неколико тренутака прелазила руком као да је милује. Знала је, нешто јој је говорило, да никада више неће видети Стјепана.

Девојчица у другој соби не може да заспи, гледа у зид, дуго, без трептаја, а потом се придиже, с малог ноћног столића узима крпену лутку, привија је уз лице, поново леже и затвара очи.

- „Ти ништа ниси крив, ти никоме зла ниси учинио. Остани просим те, просим те. Ја ћу ујутро отићи до њихове команде, све ћу им рећи. Нека питају суседе, кога год хоће, знају људи. Лојзек, чујеш ли шта ти говорим”, вапила је Вероника Јанец, трговачка радница, у подрумској просторији куће недалеко од Зрињевца.

- „Убиће ме, знам. Сутра, у току дана, сигурно Вероника, сигурно. Они имају ратне судове”.

- „Ниси крив, Лојзек”.

- „Носил сам униформу и оружје. То је довољно”.

- „Бил си редарственик. Свака држава има милицију. Лојзек остани. Кај ћу ја сама са двоје дјеце”.

- „Вратићу се... Кад се ово смири. Мора се смирит. Војска је отишла горе према Аустрији, предаће се Енглезима и Американцима... Они су против комуниста, наши ће се с њима договорит, видјет ћеш... Вратићу се”.

Лојзек је повукао стара лимена врата, чија шкрипа је разбила тишину скученог дворишта, засенченог младом липом и старом, у облик крова развученом, лозом афусалија. Обоје су, уплашени, коракнули уназад. Ослушкују. Све је мирно. Пун месец лебди изнад Загреба, који само наизглед спава. Лојзек се на прстима примакао вратима, стајао неколико секунди, окренуо се, додирнуо Вероникино лице и нестао у мраку.

Две улице западно од Загребачке надбискупије, у кући коју је од погледа пролазника штитила ограда, обрасла у бршљан, Паулина Халер стајала је испред Исусовог распећа и молила. Њено лице је бледо, усне скупљене, а очи је отварала повремено, не прекидајући молитву. У колевци, до зида који је дневни боравак делио од купатила, спавао је њен синчић. Супруг Јурај нервозно шета по соби, трудећи се да буде што тиши, да не пробуди дете. Застаје на тренутак, гледа према прозору, враћа се и све време лагано, десном руком, лупка себе по грудима. Уместо сијалице, у кући је горела свећа. „Мање се види, не привлачи пажњу”, говорила је Паулина, убеђујући, у први сумрак, свог супруга да не пале сијалицу.

Паулина је завршила молитву, окренула се и клекла поред колевке. Дете унутра спавало је са благим смешком на лицу. Она је устала, ухватила поглед свог супруга и шапатом казала:

- „Они нама неће ништа, је л’ тако... Нема разлога, нема због чега. Па ово дијете... па ми смо само...” У том часу Јурај је ставио руку на усне своје супруге, пољубио је у чело и климнуо главом.

У центру града, Ткалчићевом улицом патролирала су четворица млађих људи, с петокракама на капама. Некада је, пише у књигама старог Загреба, том улицом текао јак поток и покретао четири воденице. На спрату последње куће је један прозор био осветљен. Командир патроле показује прстом и двојица момака, скидајући немачке шмајсере с рамена, улазе у хаустор зграде, дрвеним степеницама, готово нечујно, на врховима чизама,

пењу се на спрат. Иза врата, до којих су дошли на метар–два, одјекнуо је пуцањ. Обојица се бацају у страну, очекујући наставак паљбе. На дну степеница појављује се остатак патроле. Један од оних горе даје им знак руком да се не пењу. Пролазе секунде дуге као минуте, али ништа се не догађа. Један од војника лагано се подиже, са стране прилази вратима и снажно их удара десном ногом. Никакве реакције изнутра нема. Све је и даље мирно. Он понавља ударац, врата се отварају и на мали ходник, из собе, пада сноп светла, које лелуја. Војник са шмајсером се сагиње, нагло се баца на средину отвора врата, са два кратка рафала пуца у собу и брзо се пребацује на другу страну ходника. Из собе не допире никакав звук, ни шум, глас... ништа. Војници се подижу, прилазе им она двојица са дна степеништа и полако, веома опрезно, с оружјем на готовс, улазе у стан.

Предсобље и дневна соба били су празни. У предсобљу, на дугом црном каблу, испод малог округлог тањира, сијала је светиљка и њихала се, као да је неко помера. Стан је велики, четворособни. Из просторије са леве стране, кроз одшкринута врата, пробија се светлост. Један од војника, звао се Здравко, погледао је унутра и махнуо руком осталима. Ушли су, а за столом, одмакнути корак од прозора који је гледао на улицу, виде човека у усташкој униформи, с пиштољем у десној руци и великом крвавом рупом на слепоочници. Крв се сливала преко снежно белог лица и капала на црну униформу. Испред њега, на столу, стајао је комад папира, на којем је писало „Они ће се вратити. Кад–тад”. У потпису „војник, Вилим Фрковић”.

У полумраку, у ходнику зграде команде града Загреба, на дрвеној клупи, недалеко од улазних врата, седе двојица тридесетогодишњака: Владимир, с чином мајора, као и Стјепан, капетан. У дну ходника једна врата се отворише, али нико не излази. Обојица гледају према светлу које је пресекло ходник. Неко изнутра затвара врата.

Пролази време, ништа се не догађа.